

14

Toenemende integratie bij de tweede generatie?

Willem Huijnk, Mérove Gijsberts en Jaco Dagevos

14.1	Geboren in Nederland of in het land van herkomst	299
14.2	Vooruitgang, stilstand of achteruitgang?	299
14.3	Verschillen tussen de eerste en tweede generatie	303
14.4	Invloed van ouderlijk milieu en etnische gemeenschap	315
14.5	Conclusies	319
	Noten	320
	Literatuur	322

Bijlagen (te vinden via www.scp.nl bij de desbetreffende publicatie)

Samenvatting

Dit hoofdstuk gaat over verschillen tussen niet-westerse migranten van de eerste en tweede generatie. We willen weten of de tweede generatie het beter doet dan de eerste en of de achterstand ten opzichte van autochtone Nederlanders wordt ingelopen. Uit ons onderzoek komt een gemengd beeld naar voren. Op veel van de onderzochte indicatoren heeft de tweede generatie een duidelijke voorsprong op de eerste. Zij volgen bijvoorbeeld vaker een opleiding in het hoger onderwijs en bereiken een hoger opleidingsniveau dan de eerste generatie. Ook beheersen zij het Nederlands aanzienlijk beter dan de eerste generatie. Werkenden uit de tweede generatie zijn veel minder aan de onderkant van de beroepenstructuur te vinden, een flink deel van hen bekleedt inmiddels zelfs een middenklassepositie. Verder is de tweede generatie minder gericht op het herkomstland, meer georiënteerd op Nederland, onderhoudt ze meer sociale contacten met autochtone Nederlanders en hangt ze minder traditionele culturele opvattingen aan.

Dit alles wijst erop dat de tweede generatie beter geïntegreerd is dan de eerste. Er zijn echter ook ontwikkelingen die wijzen op stagnatie of zelfs achteruitgang. De criminaliteit onder de tweede generatie is groot, met name bij de Marokkaanse Nederlanders. Ook de hoge werkloosheid onder de tweede generatie wijst meer op stagnatie dan op vooruitgang. Een aanzienlijk deel van de Turkse en Marokkaanse tweede generatie verkeert in de vrije tijd voornamelijk in eigen kring en huwelijken met autochtone Nederlanders komen onder hen weinig voor. Hoewel de tweede generatie er in het onderwijs en op de arbeidsmarkt aanzienlijk beter voor staat dan de eerste, blijft hun achterstand ten opzichte van autochtone Nederlanders bestaan. De tweede generatie Antilliaanse Nederlanders is hierop een uitzondering. Het is misschien ook veel gevraagd om die achterstand binnen één generatie in te lopen: veel leden van de tweede generatie zijn afkomstig uit huishoudens met een lagere sociaaleconomische status. Het ouderlijk milieu beïnvloedt iemands opleidingsniveau en bepaalt dus voor een groot deel de onderwijsachterstand van de tweede generatie ten opzichte van autochtone Nederlanders. Naast het ouderlijk milieu speelt de etnische inbedding een rol bij de positieverwerving van migranten: deze belemmert in de meeste gevallen de integratie.

14 Toenemende integratie bij de tweede generatie?

14.1 Geboren in Nederland of in het land van herkomst

Als er één groep in de samenleving is waarvan de generatieverschillen de moeite van het bestuderen waard zijn, zijn het wel migranten. Met veel belangstelling wordt gekeken naar de positie en ervaringen van tweedegeneratiemigranten in Nederland. Is de integratie van niet-westerse migranten sterk afhankelijk van het al dan niet geboren zijn in Nederland?

De centrale vraag in dit hoofdstuk is in hoeverre de positie van de tweede generatie is verbeterd ten opzichte van die van de eerste generatie. Tevens wordt een vergelijking gemaakt tussen migranten en autochtone Nederlanders. We richten ons op de vier grootste migrantengroepen in Nederland, namelijk personen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse komaf. De aandacht gaat uit naar hun structurele positie (onderwijs, arbeid), hun sociaal-culturele positie (o.a. identificatie met Nederland, sociale contacten) en de mate waarin zij criminele activiteiten ontplooiën.¹

Nadat we de verschillen in integratie hebben beschreven die tussen de eerste- en tweedegeneratiemigranten bestaan, beantwoorden we de vraag in hoeverre het ouderlijk milieu en de inbedding in de eigen herkomstgroep van belang zijn voor de integratie van niet-westerse migranten. We benaderen deze vraag vanuit verschillende theoretische perspectieven. Klassieke ideeën over integratie veronderstellen dat integratie een rechtlijnig en uniform proces is (Park en Burgess 1969). Recenter onderzoek laat evenwel zien dat dit proces divers van aard is: het verschilt sterk tussen verschillende migrantengroepen binnen een samenleving. Een belangrijke rol in het integratieproces wordt toegedicht aan het ouderlijk milieu en de inbedding in de etnische gemeenschap (Portes en Rumbaut 1996).

Het in dit hoofdstuk gehanteerde generatiebegrip wijkt af van de eerder gepresenteerde definities in dit Sociaal en Cultureel Rapport. Deze verwijzen namelijk naar generaties in familieverband of naar maatschappelijke generaties, met geboortjaar of leeftijd als onderscheidend kenmerk (zie hoofdstuk 1). In dit hoofdstuk bepaalt het land waar mensen geboren zijn tot welke generatie (eerste of tweede) zij behoren.

14.2 Vooruitgang, stilstand of achteruitgang?

Klassieke assimilatie

Sociale wetenschappers houden zich al bijna een eeuw bezig met vragen omtrent de integratie van migranten. Belangstelling voor dit onderwerp ontstond kort na de periode van 'de grote migratie' in de Verenigde Staten (1880-1920). De socioloog Park definieerde als eerste het sindsdien beroemde idee van assimilatie als 'een proces van wederzijds doordringen en vermenging waarin personen en groepen de herinneringen, sentimenten en attitudes verwerven van andere groepen of personen, en door hun ervaring en geschiedenis te delen met hen worden geïncorporeerd in een gemeenschappelijk cultureel leven' (Park and Burgess 1921: 735).

Park nam aan dat assimilatie een natuurlijk proces is waarbij diverse etnische groepen een gemeenschappelijke cultuur gaan delen en gelijke levenskansen hebben. Volgens Gordon (1964)² komt dit proces er hoofdzakelijk op neer dat minderheidsgroepen de cultuur van de dominante groep overnemen. Migranten zouden zich steeds meer oriënteren op de ontvangende samenleving en 'oude' gedragingen en opvattingen steeds meer loslaten. Het vasthouden aan de eigen etnische cultuur zou de vooruitgang van migranten belemmeren. Het aanpassingsproces zou lineair zijn: migranten assimileren geleidelijk in de culturele hoofdstroom van de blanke middenklasse. Gordon was voorts van mening dat assimilatie een universeel en onvermijdelijk proces is. Warner en Srole (1945) verlegden de aandacht van de individuele levensloop naar de rol van generaties. Volledige assimilatie zou zich volgens hen niet voltrekken binnen één generatie, maar meerdere generaties in beslag nemen. Opeenvolgende generaties van migranten zouden steeds meer overeenkomsten vertonen met de cultuur van de ontvangende samenleving en steeds minder herkenbaar zijn als etnische groep. De aanpassing van etnische groepen zou volgens Gordon (1964) in verschillende fasen verlopen. In de eerste fase zou culturele assimilatie plaatsvinden: het zich aanpassen aan de dominante culturele patronen. Daarna zouden migranten steeds meer participeren in formele sociale, politieke, economische en culturele instituties. Vervolgens zouden zij zich steeds minder onderscheiden in onder meer taalgebruik, leefstijl, tradities, vestigingspatronen en huwelijken. En in de laatste fase van assimilatie zou de etnische identiteit van migranten steeds meer aan belang inboeten en zouden machtsconflicten tussen etnische groepen verdwijnen.³ Assimilatie kan plaatsvinden gedurende meerdere generaties, waarbij het verschil tussen de eerste en tweede generatie doorgaans het grootste is. De eerste generatie is geboren in het land van herkomst, terwijl de tweede generatie geboren en getogen is in de ontvangende samenleving. Leden van de tweede generatie groeien op in de ontvangende samenleving, gaan er naar school, spreken de taal en worden van kinds af aan blootgesteld aan de cultuur van die ontvangende samenleving. De klassieke assimilatietheorie veronderstelt dat kinderen van migranten die geboren zijn in de ontvangende samenleving een betere sociaaleconomische positie innemen en zowel structureel als sociaal-cultureel beter geïntegreerd zijn dan migranten van de eerste generatie.

Gesegmenteerde assimilatie

Het centrale idee van de klassieke assimilatietheorie, namelijk dat de 'incorporatie' van migranten onvermijdelijk is en steeds op min of meer dezelfde manier verloopt (*straight line assimilation*), is in de loop der tijd steeds vaker bekritiseerd. Onderzoekers wezen er bijvoorbeeld op dat de aanhangers van de klassieke assimilatietheorie geen oog hadden voor verschillen in (het tempo van) integratie tussen migranten groepen (Portes en Zhou 1993). De beperkingen van de klassieke ideeën over assimilatie veroorzaakten een verschuiving in het debat en onderzoek. De nadruk kwam steeds meer te liggen op diverse factoren die de integratie van migranten beïnvloeden en op de wijze waarop de integratie van verschillende migrantengroepen verloopt. Behalve van individuele kenmerken zoals opleiding, taalbeheersing en aspiraties hangt de integratie van migranten sterk af van de context waarin migranten integreren. Bij dit laatste kan onder meer worden

gedacht aan discriminatie en arbeidsmarktomstandigheden, maar ook aan kenmerken van de familie en etnische gemeenschappen (Portes en Rumbaut 1996, 2001).

Midden jaren negentig van de vorige eeuw ontstond het idee van *gesegmenteerde assimilatie* (Portes en Zhou 1993; Portes en Rumbaut 1996). In tegenstelling tot de klassieke theorie die assimilatie in de blanke middenklasse onvermijdelijk achtte, zijn er volgens de gesegmenteerde assimilatietheorie meerdere uitkomsten mogelijk. Portes en Rumbaut (2001) wezen erop dat bij sommige groepen de positieverwerving van de tweede generatie allerm minst gunstig verloopt. Zij spreken zelfs van *downward assimilation*, waarbij migranten terecht komen in de *new rainbow underclass* (de gekleurde onderklasse). Het idee dat migranten zich aan de cultuur van de blanke middenklasse aanpassen, bleek niet in overeenstemming met de dagelijkse realiteit van migranten die opgroeien in achterstandsbuurten. Hun referentiekader wordt gevormd door sociale groepen die heel andere aspiraties en idealen hebben dan de blanke middenklasse. Met name personen uit *lower-class* gezinnen lopen een hoog risico om aan de onderkant van de stratificatie te blijven hangen. Het ouderlijk milieu is een belangrijke factor in het aanpassingsproces, omdat het de structurele en culturele omstandigheden bepaalt waarin migrantenkinderen opgroeien. Denk bijvoorbeeld aan de buurt waar kinderen wonen, de kwaliteit van de scholen die ze bezoeken en de leeftijdsgenoten waarmee zij omgaan. Naast opwaartse assimilatie in de blanke middenklasse kan dus ook neerwaartse assimilatie in de onderklasse plaatsvinden.

Een derde manier van assimileren is volgens de gesegmenteerde assimilatietheorie dat mensen een sterke band onderhouden met de eigen groep en tegelijkertijd structureel goed integreren (Zhou 1997). De notie van *ethnic enclave formation* veronderstelt dat sterke inbedding in de etnische gemeenschap het proces van neerwaartse mobiliteit kan voorkomen en opwaartse mobiliteit kan stimuleren. Deze inbedding behoedt jongeren voor schooluitval, crimineel gedrag en werkloosheid en kan als compensatie dienen voor gebrek aan financieel of menselijk kapitaal (Portes en Zhou 1993). Daarnaast kan de etnische gemeenschap zorgen voor sociale controle en druk om te presteren, en voor een netwerk dat een alternatief biedt voor de arbeidsmarkt van de blanke middenklasse. Vooral bij discriminatie op de arbeidsmarkt kan de etnische gemeenschap behulpzaam zijn bij het zoeken naar een baan (Mouw 2002). In de Verenigde Staten wordt het grote succes van de tweede generatie Aziatische Amerikanen in het onderwijs deels toegeschreven aan de hechte gemeenschap die zij vormen, en die onderwijs hoog in het vaandel draagt (Portes en Rumbaut 2001).

Voortgaande theoretische discussie

Net als de studies die de klassieke theorie uitdroegen, gaf ook het onderzoek naar gesegmenteerde assimilatie aanleiding tot heftige discussies. In het beroemde stuk *Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Migration* erkenden Alba en Nee (1997) dat de klassieke assimilatietheorie weliswaar te simpel was, maar stelden tevens dat zij het assimilatieproces goed helpt te begrijpen: opeenvolgende generaties doen etnische scheidslijnen vervagen. Daarnaast plaatsten Alba en Nee, en met hen ook andere onderzoekers, kanttekeningen bij de theorie van de gesegmenteerde assimilatie. Ten eerste

maakt het gegeven dat veel eerstegeneratiemigranten onder aan de beroepsladder zijn begonnen neerwaartse assimilatie voor de tweede generatie onwaarschijnlijk (Alba en Nee 1997; Waldinger en Feliciano 2004). Bij de duiding van het integratieproces moet dus rekening worden gehouden met de vaak lage positie van het ouderlijk milieu van migranten. Ten tweede waren er twijfels over de integrerende kracht van etnische inbedding. Een sterke inbedding in de etnische gemeenschap kan namelijk ook een keerzijde hebben. De hulpbronnen en de te vergeven posities zijn binnen die gemeenschap veelal beperkter dan op de 'reguliere' arbeidsmarkt, met geringere mobiliteitsmogelijkheden als gevolg (Dagevos en Gijsberts 2008). Succesvolle opwaartse mobiliteit kan daarnaast worden beperkt door de druk om zich te conformeren aan neerwaartse normen (Portes 1998). De nadruk kan erop komen te liggen dat jongeren binnen de eigen etnische groep moeten blijven en geen keuzen mogen maken die uitgelegd kunnen worden als 'etnisch verraad'. Ouders kunnen bijvoorbeeld vinden dat kinderen die hoger onderwijs willen gaan volgen zich te goed gaan voelen voor hun 'eigen' groep. Daarnaast kan inbedding in etnische netwerken een restrictie vormen voor contact met de autochtone bevolking, en dus de integratie belemmeren (Lancee 2010).

Een hechte inbedding in de eigen groep hoeft dus niet altijd positief uit te werken. Welke invloed die inbedding precies heeft, blijkt sterk afhankelijk te zijn van de specifieke etnische gemeenschap. In de Verenigde Staten wordt inbedding in de Chinese gemeenschap bijvoorbeeld gezien als een stimulans voor de structurele integratie, omdat binnen die gemeenschap sterke normen zouden gelden met betrekking tot arbeidsethos en mobiliteit. Een sterke inbedding in de Mexicaanse gemeenschap daarentegen wordt eerder gezien als een belemmering voor sociale mobiliteit (Portes en Rumbaut 2001). Omdat migrantengroepen verschillende sociale, culturele en economische achtergronden hebben, is te verwachten dat de rol van etnische inbedding van groep tot groep verschilt.

Betekenis van theoretische inzichten voor Nederland

In hoeverre zijn de hiervoor beschreven ideeën en bevindingen van toepassing op de situatie in Europa en Nederland? Veel onderzoek heeft plaatsgevonden in de Verenigde Staten. Zo is het idee van neerwaartse assimilatie gestoeld op structurele kenmerken van de Amerikaanse economie en samenleving (Alba en Nee 2005). In Nederland wonen migranten weliswaar in minder gunstige wijken en buurten, maar deze zijn niet vergelijkbaar met de achterstandsbuurten (getto's) in de Verenigde Staten – dé plaatsen waar het risico op neerwaartse assimilatie het grootst is. Voorts zorgt het kwalitatief betere en meer toegankelijke socialezekerheids- en onderwijssysteem in Nederland ervoor dat het pad van neerwaartse assimilatie hier minder waarschijnlijk is dan in de Verenigde Staten (Crul en Vermeulen 2003). Onderzoek bevestigt dat neerwaartse mobiliteit in Nederland en andere Europese landen niet vaak voorkomt (Crul en Vermeulen 2003; Crul en Schneider 2010). De meeste kinderen van migranten zijn hoger opgeleid en vinden beroepen met een hogere status dan hun ouders. Tegelijkertijd nemen tweedegeneratiemigranten in Europa qua opleiding en werk nog steeds vaak een achtergestelde positie in ten opzichte van de autochtone bevolking (Heath et al. 2008).

In dit hoofdstuk willen we bezien in hoeverre leden van de tweede generatie in Nederland verschillende integratiepaden volgen. Volgen zij het pad van de klassieke assimilatie of zijn er ook aanwijzingen voor stagnatie of zelfs neerwaartse assimilatie? En welke rol spelen ouderlijk milieu en banden met de etnische gemeenschap in de manier waarop men integreert?

14.3 Verschillen tussen de eerste en tweede generatie

Zojuist zijn in het kort de theorie van de klassieke en van de gesegmenteerde assimilatie toegelicht. Die laatste theorie stelt dat vooruitgang bij de tweede generatie niet vanzelfsprekend is. In deze paragraaf gaan we na of deze veronderstelling klopt of dat de klassieke assimilatietheorie de integratie van de tweede generatie beter beschrijft. Aan de orde komen zowel de structurele als de sociaal-culturele positie van de eerste en tweede generatie. Verder gaan we in op verschillen in de omvang van criminaliteit tussen de generaties. Volgens de gesegmenteerde assimilatietheorie kunnen mensen namelijk de route van neerwaartse mobiliteit volgen. Deze neerwaartse route wordt niet alleen afgemeten aan een minder gunstige sociaaleconomische positie, maar ook aan normovertredend gedrag. Voor verschillende indicatoren vragen we ons af of de positie van de tweede generatie is verbeterd ten opzichte van die van de eerste generatie. Tevens wordt een vergelijking gemaakt tussen de niet-westerse tweede generatie en autochtone Nederlanders. Dit laatste kan voor de achterstand in structurele positie en voor criminaliteit. Bij de meeste sociaal-culturele indicatoren is geen vergelijking met autochtone Nederlanders mogelijk.

Verschillen in leeftijdsopbouw

Van de personen die behoren tot de vier grootste herkomstgroepen is nog maar iets meer dan de helft in Marokko, Turkije, Suriname of de Nederlandse Antillen geboren en behoort dus tot de eerste generatie. De tweede generatie is de afgelopen jaren sterk in omvang toegenomen. Dit komt doordat zij uit jonge mensen bestaat: veel leden van de tweede generatie zijn in de leeftijd dat ze kinderen krijgen.⁴ Daar komt bij dat, hoewel fors dalend, het kindertal onder deze groepen nog steeds hoger ligt dan onder autochtone Nederlanders.

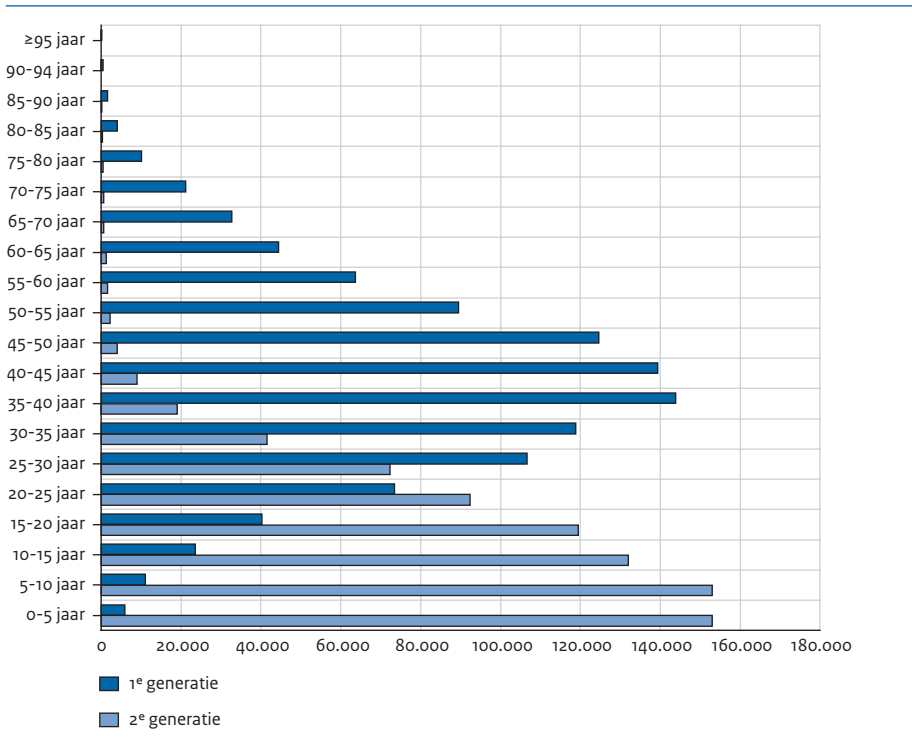
Het aandeel Afghaanse, Iraakse en Iraanse Nederlanders dat in Nederland is geboren ligt inmiddels op 20%. Het aandeel Somalische en Chinese personen van de tweede generatie ligt zelfs op 30%. Echter, in al deze groepen (met uitzondering van de Chinese groep) is de tweede generatie erg jong (grotendeels onder de 15 jaar). De verschillen in positieverwerving tussen de generaties kunnen we daarom alleen goed in kaart brengen voor de vier grootste herkomstgroepen.

Ruim 40% van de niet-westerse tweede generatie is jonger dan 10 jaar (Goedhuys et al. 2010). Dit is goed te zien in figuur 14.1, waarin de leeftijdsverdeling van de eerste en tweede generatie niet-westerse migranten wordt weergegeven. Duidelijk is dat het merendeel van de tweede generatie jonger is dan 20 jaar, terwijl het grootste gedeelte van de eerste generatie tussen de 30 en de 50 jaar is. Verschillen in leeftijdsopbouw zijn er ook tussen

de etnische groepen: de tweede generatie Antilliaanse en Surinaamse Nederlanders is gemiddeld ouder dan de tweede generatie Turkse en Marokkaanse Nederlanders.

Figuur 14.1

Leeftijdverdeling naar generatie, totaal niet-westerse migranten op 1 januari 2010 (in absolute aantallen)

Bron: CBS (StatLine)

Bij de beschrijving van de structurele en sociaal-culturele positie van migranten zullen we zo goed mogelijk rekening houden met deze leeftijdsverschillen. Dit doen we door door ons in deze paragraaf te richten op jongvolwassenen tussen de 20-35 jaar.⁵ Bij de bespreking van de opleidingspositie zoomen we daarnaast ook in op prestaties in een bepaald leer- of schooljaar. We hopen op deze manier een vergelijking te maken die recht doet aan leeftijdsverschillen tussen de generaties.

Verschillen in opleidingsniveau

Het grootste deel van de tweede generatie is in de schoolgaande leeftijd. Alleen al om die reden is het van belang naar de positie van migranten in het onderwijs te kijken. Duidelijk zichtbaar is dat de tweede generatie niet-westerse migranten het beter doet in het onderwijs dan de eerste generatie (tabel 14.1): ze zijn in het voorgezet onderwijs

vaker in een hoger schooltype te vinden, dat wil zeggen de theoretische leerweg in het vmbo, de havo of het vwo. De eerste generatie is duidelijk meer vertegenwoordigd in de lagere niveaus van het voorgezet onderwijs (leerwegondersteunend onderwijs en basisberoepsgerichte leerweg in het vmbo). Vooral bij Antilliaanse Nederlanders zijn de verschillen groot: de tweede generatie doet het veel beter in het onderwijs. Van de vier grootste herkomstgroepen wijken zij in havo/vwo-deelname het minst af van autochtone leerlingen (34% om 43%), terwijl van de eerste generatie Antilliaanse leerlingen slechts 14% havo/vwo volgt. De havo/vwo-deelname van de tweede generatie uit de andere groepen ligt nog beduidend onder die van autochtone leerlingen (resp. 21%, 22% en 29% bij migrantenkinderen van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse komaf), maar is nog altijd een stuk hoger dan onder de eerste generatie herkomstgenoten (15%-17%). Wel moeten we aantekenen dat in het voortgezet onderwijs naar verhouding weinig leerlingen tot de eerste generatie behoren (de tweede generatie is inmiddels meer dan tien keer zo groot).

Tabel 14.1

Onderwijspositie naar etnische herkomst en generatie (in procenten)

	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	autochtoon
havo/vwo-deelname in leerjaar 3 ^a					45
eerste generatie	15	17	16	14	
tweede generatie	21	22	29	34	
geslaagd in het voortgezet onderwijs ^b					93
eerste generatie	84	86	84	89	
tweede generatie	82	87	87	91	
instroom in het hoger onderwijs ^c					52
eerste generatie	33	25	44	65	
tweede generatie	40	39	46	51	
niet-schoolgaanden (20-35 jaar) met een startkwalificatie ^d					81
eerste generatie	32	36	48	57	
tweede generatie	46	68	57	79	

a Deelname in het schooljaar 2009/'10 (aantallen exclusief praktijkonderwijs).

b Aandeel geslaagde leerlingen binnen alle schooltypen, schooljaar 2008/'09.

c Netto-instroompercentage, bevolking tot en met 24 jaar, schooljaar 2009/'10.

d Cijfers van 2006.

Bron: CBS (StatLine; Sociaal statistisch bestand hoger onderwijs; EBB'06); SCP (SIM'06)

Niet alleen is de tweede generatie in het voorgezet onderwijs vaker in een hoger schooltype te vinden, ook slagen ze doorgaans vaker voor hun examen. Met uitzondering van de Antilliaanse tweede generatie zijn de verschillen met autochtone leerlingen echter

nog aanzienlijk. Bij de leerlingen van Turkse en Marokkaanse origine zijn de verschillen in slagingspercentages tussen de generaties relatief klein. Aan deze constatering moeten we echter niet te veel conclusies verbinden want de cijfers over de eerste generatie zijn gebaseerd op een zeer gering aantal leerlingen. De slagingspercentages van de tweede generatie van Turkse origine zijn duidelijk lager dan die van de tweede generatie uit andere groepen.

De tweede generatie van Turkse, Marokkaanse en Surinaamse origine is vaker in het hoger onderwijs vertegenwoordigd dan hun eerste generatie herkomstgenoten. Vooral binnen de Marokkaanse groep zijn de verschillen tussen de generaties groot. De achterstand ten opzichte van autochtone leeftijdsgenoten is echter nog aanzienlijk bij de tweede generatie van Marokkaanse en Turkse komaf. Bij personen van Antilliaanse origine zijn de rollen omgedraaid en blijkt de eerste generatie vaker in het hoger onderwijs vertegenwoordigd te zijn. Dit komt door het hoge aandeel studiemigranten onder de eerste generatie. Overigens participeert de tweede generatie Antilliaanse Nederlanders ook vaak in het hoger onderwijs; hun aandeel is net zo hoog als onder autochtone Nederlanders.

Hoe zit het nu met het opleidingsniveau van degenen die hun opleiding al hebben afgesloten? Binnen de leeftijdscategorie van 20 tot 35 jaar is de tweede generatie er in alle herkomstgroepen beter in geslaagd om een startkwalificatie (een opleidingsniveau van mbo of hoger) te behalen dan de eerste generatie (zie ook Gijsberts en Herweijer 2009).⁶ Turks-Nederlandse jongvolwassenen van de tweede generatie slagen er minder vaak in om een startkwalificatie te behalen dan hun leeftijdsgenoten uit de andere migrantengroepen: hun slagingspercentage is minder dan 50%. Dit is wel meer dan bij de eerste generatie. Veel groter is echter het verschil bij de Marokkaanse Nederlanders. De tweede generatie onder hen behaalt veel vaker een diploma op startkwalificatieniveau dan de eerste generatie (let wel: deze conclusies zijn gebaseerd op kleine aantallen). Bij jongvolwassen Surinaamse Nederlanders is het verschil tussen de eerste en tweede generatie minder groot, bij Antilliaanse Nederlanders is het verschil juist behoorlijk. De tweede generatie zit met bijna 80% op een vergelijkbaar niveau met autochtone Nederlanders, terwijl van de eerste generatie slechts 57% een startkwalificatieniveau wist te behalen. Deze achterstand heeft te maken met de recente instroom van kansarme (eerste generatie) Antilliaanse jongeren naar Nederland. De tweede generatie Antilliaanse Nederlanders komt daarentegen juist vaak uit een gunstig herkomstmilieu: zij hebben veelal ouders die ooit als studiemigrant naar Nederland zijn gekomen en in Nederland een goede sociaaleconomische positie hebben bereikt. Antilliaanse middenklassegezinnen brengen met andere woorden een succesvolle tweede generatie voort.

Verschillen op de arbeidsmarkt

Is over het geheel genomen in het onderwijs de positie van de tweede generatie duidelijk beter dan die van de eerste, op de arbeidsmarkt is niet op alle fronten sprake van een stap vooruit. Bij de meeste groepen is het aandeel werkenden (de nettoparticipatie)⁷ onder de tweede generatie jongvolwassenen niet of nauwelijks hoger dan onder de eerste (tabel 14.2). Een van de oorzaken is de gemiddeld jongere leeftijd van de tweede generatie jongvolwassenen (jongeren hebben een lagere nettoparticipatie omdat zij vaker nog op school zitten en een hogere kans op werkloosheid hebben). Uitzondering is wederom de tweede generatie Antilliaanse Nederlanders in de leeftijd van 20 tot en met 35 jaar: zij kennen een zeer hoge nettoparticipatie, die bijna even hoog is als onder autochtone leeftijdsgenoten.

Kijken we naar de werkloosheid, dan is evenmin sprake van een gunstiger beeld bij de tweede generatie. Bij de tweede generatie van Marokkaanse en Surinaamse origine ligt de werkloosheid hoger dan bij de eerste generatie. Binnen de Turkse groep is de werkloosheid onder de eerste en tweede generatie ongeveer even hoog. (Het werkloosheidscijfer van de Antilliaanse tweede generatie is helaas niet beschikbaar.)

Ook bij het aandeel vaste banen zijn de verschillen tussen de eerste en tweede generatie niet groot, wel is die laatste steeds in het voordeel. Anders dan bij het aandeel werkenden en de werkloosheid lopen wat betreft de aard van het dienstverband de posities van migranten (eerste en tweede generatie) en autochtone jongvolwassenen niet sterk uiteen.

Duidelijke verschillen tussen de generaties zijn wel zichtbaar in het beroepsniveau. De tweede generatie is ten opzichte van de eerste generatie leeftijdsgenoten duidelijk opgeschoven in de beroepshiërarchie (er zijn geen gegevens over Antilliaanse Nederlanders beschikbaar). Dit geldt vooral voor de Turkse en Marokkaanse tweede generatie. Zij bezetten duidelijk vaker dan de eerste generatie een beroep op middelbaar, hoger of wetenschappelijk niveau. Wel blijven ze achter bij autochtone leeftijdsgenoten, die vaker werkzaam zijn in beroepen van dit niveau.

De gegevens over de arbeidsmarktpositie wijzen uit dat de tweede generatie problemen heeft met toetreding tot werk. Ze zijn vaak werkloos, net als migrantenjongeren van de eerste generatie. De positie van *werkenden* is daarentegen wel betrekkelijk gunstig. Leden van de tweede (én eerste) generatie hebben in ongeveer dezelfde mate als autochtone leeftijdsgenoten een vaste baan. Verder maakt de tweede generatie werkenden zich nadrukkelijk los van de onderkant van de beroepstructuur, een positie die met name kenmerkend is voor eerste generatie Turkse en Marokkaanse werknemers.

Tabel 14.2

Arbeidsmarktpositie van 20-35-jarigen, naar etnische herkomst en generatie, 2009 (in procenten)

	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	autochtoon
nettoparticipatie					79
eerste generatie	65	56	70	54	
tweede generatie	65	62	68	75	
werkloosheid					5
eerste generatie	10	10	11	18	
tweede generatie	9	13	13	-	
beroep op middelbaar/ hoger/ wetenschappelijk niveau ^a					70
eerste generatie	28	47	62	-	
tweede generatie	57	61	62	-	
aandeel met een vaste baan ^a					92
eerste generatie	86	92	90	-	
tweede generatie	89	94	95	-	

a Onder de werkzame beroepsbevolking in loondienst.

- Onvoldoende aantallen (in absolute aantallen minder dan 1500).

Bron: CBS (EBB'09)

Verschillen in taalbeheersing en taalgebruik

Onder jongvolwassenen (20-35 jaar) uit de grootste migrantengroepen is het zeker niet vanzelfsprekend om Nederlands met elkaar te praten. Dat geldt met name voor Turkse en Marokkaanse Nederlanders van de eerste generatie in deze leeftijdscategorie. Turkse Nederlanders van de eerste generatie gebruiken in de gezinssituatie het vaakst de herkomsttaal (tabel 14.3). De tweede generatie Turkse Nederlanders spreekt veel vaker Nederlands onder elkaar dan de eerste generatie, maar ook onder hen spreekt een aanzienlijk deel in het eigen gezin vaak de eigen herkomsttaal. Ook tussen de eerste en tweede generatie Marokkaanse Nederlanders zijn er forse verschillen in het gebruik van het Nederlands in het gezin. Vergelijken we Marokkaanse met Turkse Nederlanders, dan valt op dat de tweede generatie van Marokkaanse origine aanzienlijk vaker Nederlands met de partner spreekt dan de Turkse tweede generatie. Bij de communicatie met de kinderen is het beeld omgekeerd en spreken de Marokkaanse Nederlanders vaker Nederlands met de kinderen dan de Turkse Nederlanders; het verschil tussen beide groepen is echter klein.

De eerste generatie Antilliaanse Nederlanders tussen de 20 en 35 jaar spreekt lang niet altijd Nederlands met partner of kinderen, terwijl dat wel voor vrijwel de gehele tweede generatie geldt. Dit onderscheid zien we ook bij de Surinaamse Nederlanders, met de aantekening dat binnen huishoudens van de eerste generatie Surinamers vaker Nederlands wordt gesproken dan bij de eerste generatie uit de andere groepen.

Met betrekking tot de beheersing van het Nederlands zijn er zoals te verwachten valt vergelijkbare verschillen. Taalbeheersing en taalgebruik hangen immers met elkaar samen. Problemen met de beheersing van de Nederlandse taal zijn er vooral bij de eerste generatie jongvolwassenen van Turkse herkomst.⁸ Ook de eerste generatie Marokkaanse en Antilliaanse Nederlanders tussen de 20 en 35 jaar heeft vaak moeite met het Nederlands. Onder Surinaamse Nederlanders (eerste en tweede generatie) komen problemen met de Nederlandse taal weinig voor. De tweede generatie beheerst het Nederlands duidelijk beter dan de eerste. De tweede generatie Marokkaanse en Antilliaanse Nederlanders spreekt de taal even goed als personen van Surinaamse komaf, maar bij de tweede generatie Turkse Nederlanders blijft de taalbeheersing wat achter (ook van hen geeft overigens de overgrote meerderheid aan geen problemen te hebben met het Nederlands).

Tabel 14.3

Gebruik en beheersing van het Nederlands onder 20-35-jarigen, naar etnische herkomst en generatie, 2006 (in procenten)

	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans
spreekt vaak of altijd Nederlands met de partner				
eerste generatie	16	39	89	57
tweede generatie	43	71	100	98
spreekt vaak of altijd Nederlands met de kinderen				
eerste generatie	26	52	90	71
tweede generatie	65	57	100	100
heeft nooit moeite met het Nederlands in een gesprek				
eerste generatie	41	68	94	78
tweede generatie	88	95	95	94
heeft nooit moeite met lezen van het Nederlands				
eerste generatie	46	71	92	90
tweede generatie	92	95	97	97

Bron: SCP (SIM'06)

Alles bijeengenomen maakt de tweede generatie een enorme sprong in de beheersing en het gebruik van de Nederlandse taal. Een kleine groep rapporteert dat ze nog weleens problemen hebben met het Nederlands, maar de meesten die hier geboren en getogen zijn, beheersen de taal goed. De (eerste en tweede generatie) Turkse Nederlanders heeft van de hier beschouwde groepen gemiddeld gesproken het vaakst problemen met het Nederlands. In eerdere studies, waaronder de Jaarrapporten integratie uit 2007 en 2009, is hun achterstand in verband gebracht met de sterke groepsband. Personen van Turkse komaf gaan in de vrije tijd vaak met elkaar om en spreken onderling Turks. Er zijn aanwijzingen dat deze oriëntatie gepaard gaat met een naar verhouding slechte beheersing van het Nederlands en zodoende de onderwijsloopbaan van Turks-Nederlandse kinderen belemmert. Tegelijkertijd zou een sterke mate van interne sociale cohesie jongeren van Turkse origine behoeden voor criminaliteit. Hierop komen we later in deze paragraaf nog terug.

Verschillen in sociaal-culturele positie

Het is niet eenvoudig om een goed dekkende definitie te geven van wat de sociaal-culturele positie van migranten behelst. Een globale omschrijving zou kunnen zijn: de mate waarin migrantengroepen zich (blijven) onderscheiden van de ontvangende samenleving. De sociaal-culturele positie zou dan onder meer afgemeten kunnen worden aan de mate waarin men zich identificeert met de ontvangende samenleving, contacten onderhoudt met de autochtone bevolking of zich onderscheidt door het aanhangen van bepaalde waarden.⁹ Ook het gebruik van de taal van het herkomstland zou als indicator voor de sociaal-culturele positie kunnen worden beschouwd. Deze indicatoren vertonen raakvlakken met het onderscheid van Esser (2004), die naast *Platzierung* (in onze terminologie: structurele positie) *Kulturation*, *Identifikation* en *Interaktion* onderscheidt. In beginsel komen veel verschillende indicatoren in aanmerking, in tabel 14.4 presenteren we een selectie.

Voor de mate waarin men zich Nederlander voelt of zich juist tot de eigen herkomstgroep rekent (etnische identificatie), maakt het nogal wat uit of men al dan niet in Nederland is geboren. Dit geldt in het bijzonder voor jongvolwassen Antilliaanse Nederlanders. Maar weinig Antilliaanse Nederlanders van de tweede generatie rekenen zich tot de Antilliaanse groep (7%). Onder de eerste generatie in deze leeftijdscategorie ligt dit aandeel veel hoger (53%). Ook bij de Turkse en Marokkaanse Nederlanders rekent de tweede generatie zich aanzienlijk minder tot de etnische herkomstgroep dan de eerste generatie: circa twee derde voelt zich deels of geheel Nederlander.

Ook de band met het herkomstland neemt duidelijk af tussen de generaties. Het contact met familie woonachtig in het land van herkomst is frequenter onder de eerste generatie jongvolwassenen, zoals ook een groter deel van de eerste generatie elk jaar op familiebezoek gaat in het land van herkomst. Vooral bij Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders zijn de verschillen tussen generaties groot, de tweede generatie heeft aanmerkelijk minder contact met mensen in het herkomstland. Bij Turkse en Marokkaanse Nederlanders blijven de familiebanden meer intact tussen de generaties: ook de tweede generatie heeft veel contact met familie in het land van herkomst. Maatgevend voor de band met het herkomstland is ook de wens om daar voor altijd te wonen. Onder de eerste generatie is het aandeel dat dit wenst veel groter dan onder de tweede (Gijsberts en Schmeets 2008), maar ook een aanzienlijk deel van de tweede generatie zou dat willen. Dit geldt het meest voor de Turkse tweede generatie (een kwart). Tussen de eerste en tweede generatie Marokkanen is er weinig verschil. Dit komt vooral door de betrekkelijk lage terugkeerwens bij de eerste generatie.

Hoewel de tweede generatie Turkse en Marokkaanse Nederlanders tussen de 20 en 35 jaar vaker contacten onderhoudt met autochtone Nederlanders dan de eerste generatie, blijft het opvallend dat ruim de helft van de Turken in de vrije tijd vooral omgaat met leden van de eigen herkomstgroep. Bij de Marokkaanse Nederlanders is dit 45%, bij personen van Surinaamse komaf ongeveer een derde. De verschillen tussen de generaties zijn bij de Surinaamse Nederlanders niet erg groot. Een ruime meerderheid van hen heeft dus een gemengde of overwegend autochtone vrienden- en kennissenkring. De Antilliaanse

tweede generatie een opmerkelijke positie in: de meesten (85%) hebben een gemengde of overwegend autochtone vrienden- en kennissenkring.

Tabel 14.4

Sociaal-culturele positie van 20-35-jarigen, naar etnische herkomst en generatie, 2006 (in procenten, jaren en gemiddelde scores)^a

	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans	autochtoon
voelt zich vooral lid van etnische herkomstsgroep (%)					
eerste generatie	64	43	28	53	
tweede generatie	32	33	11	7	
heeft veel contact met familie in herkomstland (%)					
eerste generatie	49	35	34	59	
tweede generatie	32	28	16	24	
heeft in vrije tijd meer contact met herkomstsgroep (%)					
eerste generatie	67	50	36	41	
tweede generatie	52	45	28	15	
huwelijk met autochtone partner (%) ^b					
eerste generatie	10	8	30	33	
tweede generatie	9	9	36	69	
gemiddelde leeftijd moeder bij eerste kind ^b					29,4
eerste generatie	26,4	27,2	27,2	25,7	
tweede generatie	29,3	28,7	28,4	29,1	
gemiddeld kindertal ^c					1,78
eerste generatie	1,96	2,95	1,71	1,94	
tweede generatie	1,66	1,93	1,70	1,81	
moderne opvattingen over man-vrouwrollen (gemiddelde score) ^e					4,0
eerste generatie	3,2	3,4	3,8	3,6	
tweede generatie	3,4	3,7	4,0	4,1	
moderne opvattingen over familie (gemiddelde score) ^d					3,6
eerste generatie	2,4	2,4	3,0	3,0	
tweede generatie	2,5	2,8	3,2	3,4	

a Alle gegevens (behalve die over huwelijken, gemiddelde leeftijd bij eerste kind en gemiddeld kindertal) hebben betrekking op jongvolwassenen van 20 tot en met 35 jaar in het jaar 2006.

b CBS-cijfers uit 2008.

c Dit is de Total Fertility Rate (TFR) uit 2008, ofwel het gemiddelde kindertal per vrouw gebaseerd op het leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfer (CBS-cijfers).

d Gemiddelde scores: 1-5, hoe hoger, des te moderner. Zie Dagevos et al. (2007) voor een beschrijving van deze schaal.

Bron: SCP (SIM'06); CBS (Bevolkingsstatistieken; StatLine)

Naast interetnische contacten is ook het aandeel gemengde relaties (met een autochtone partner) een maatstaf voor de sociale integratie van niet-westerse migranten en hun nakomelingen. De Turkse en Marokkaanse tweede generatie trouwt echter even vaak met een autochtone partner als de eerste generatie (circa 10%). Er is op dit vlak dus geen sprake van een geringere sociale afstand van de tweede generatie. Bij de Surinaamse en vooral Antilliaanse groep is het aantal gemengde relaties wel groter. Met name de Antilliaanse tweede generatie trouwt in grote meerderheid met een autochtone partner en doet dit veel vaker dan de eerste generatie.

In hoeverre migrantengroepen zich als aparte groepen blijven onderscheiden kan ook worden afgemeten aan verschillen in opvattingen en oriëntaties, bijvoorbeeld over de rol van vrouwen. De leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen, zegt iets over deze opvattingen. Niet-westerse vrouwen van de tweede generatie worden later moeder dan die van de eerste generatie; ze krijgen hun eerste kind nu vrijwel op dezelfde leeftijd als autochtone moeders (in 2008 gemiddeld op de leeftijd van 29,4 jaar). Wat dit betreft lijken de vrouwen van de tweede generatie meer op autochtone vrouwen dan op hun moeders (Garssen en Nicolaas 2008). Ook het kindertal onder de tweede generatie ligt in alle herkomstgroepen al dicht tegen dat van autochtone Nederlanders aan. Op dit terrein is er dus in één generatie veel veranderd. Turks-Nederlandse vrouwen van de tweede generatie krijgen inmiddels zelfs al minder kinderen dan autochtone vrouwen. Het kindertal van de tweede generatie Marokkaans-Nederlandse vrouwen ligt in vergelijking daarmee hoger. Het verschil met de eerste generatie is hier echter weer duidelijk groter dan bij de moeders van Turkse komaf.

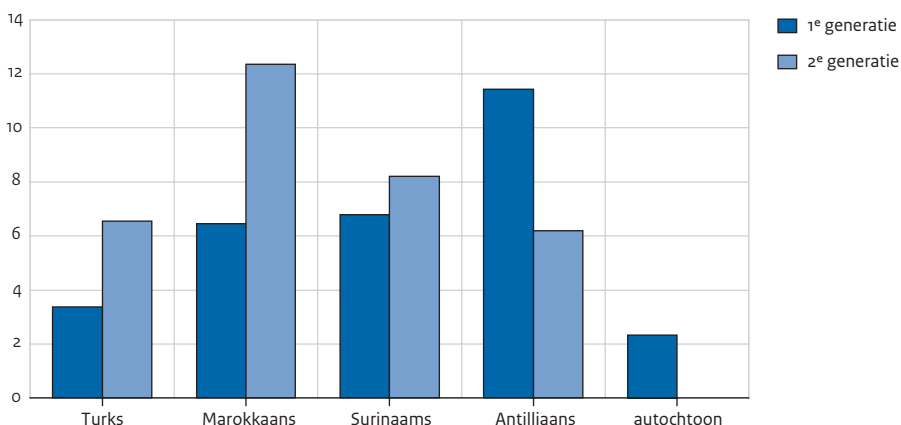
De tweede generatie Marokkaanse Nederlanders (20-35 jaar) denkt aanmerkelijk progressiever over de verdeling van man-vrouwrollen dan de eerste generatie. Ook de Turkse tweede generatie heeft modernere opvattingen dan de eerste, maar de afstand tussen de generaties is minder groot dan bij de Marokkanen. Verder heeft de tweede generatie Antilliaanse Nederlanders duidelijk meer egalitaire opvattingen over de rol van mannen en vrouwen dan de eerste generatie. Binnen de Surinaamse groep hangen zowel de eerste als de tweede generatie vaak moderne waarden aan met betrekking tot de rol van vrouwen. De tweede generatie Surinaamse Nederlanders is daarbij nog wat progressiever dan de eerste en onderscheidt zich niet van autochtone en Antilliaanse Nederlanders. Veel Turkse en Marokkaanse Nederlanders hechten een groot belang aan nauwe familie-relaties met veelvuldige onderlinge contacten en traditionele gezagsverhoudingen. Dit geldt ook voor de tweede generatie. Toch denkt de tweede generatie wel moderner, met name binnen de Marokkaanse groep. Vergelijken we de tweede generatie tussen de verschillende herkomstgroepen dan hecht de Antilliaanse tweede generatie het meest aan geïndividualiseerde verhoudingen binnen het huishouden. Zij verschillen daarin nauwelijks van autochtone Nederlanders. De Turkse tweede generatie is het meest traditioneel in haar opvattingen over familiebanden.

Verdachten van criminaliteit

Uit de hiervoor besproken indicatoren komt een betrekkelijk positief beeld van de positie van de tweede generatie naar voren. Cijfers over het aandeel verdachten¹⁰ geven echter een minder rooskleurig beeld (figuur 14.2). Met uitzondering van de Antilliaanse groep, is het aandeel dat verdacht wordt van een misdrijf bij de tweede generatie steeds hoger dan bij de eerste generatie en ook aanzienlijk hoger dan onder autochtone leeftijdsgenoten (gekeken is naar personen in de leeftijd van 18-35 jaar). Wel zijn er forse verschillen tussen de groepen. De hoge criminaliteit onder de Marokkaanse tweede generatie springt het meest in het oog. Iets meer dan 12% van hen staat als verdachte geregistreerd, tegen 6% van de eerste generatie. Ook bij de Turkse en Surinaamse groep is het aandeel verdachten bij de tweede generatie hoger dan bij de eerste. Uitzondering zijn de Antilliaanse Nederlanders, bij wie de tweede generatie duidelijk minder vaak als verdachte staat geregistreerd dan de eerste generatie. Belangrijk te constateren is dat van de migrantengroepen de Turkse groep het laagste verdachtencijfer laat zien (vgl. Van Noije en Wittebrood 2009). Dit is een interessante bevinding, omdat eerder werd geconstateerd dat (tweede generatie) Turkse Nederlanders in het onderwijs en in de beheersing van de Nederlandse taal achterblijven bij andere groepen. Wellicht heeft de sterke interne gerichtheid van deze groep een ongunstige uitwerking op taal en onderwijs, maar damt zij tegelijkertijd crimineel gedrag in. Aan een sterke interne cohesie lijken dus voor- en nadelen te kleven.

Figuur 14.2

Verdachten van 18-35 jaar naar etnische herkomst en generatie, 2007 (in procenten)

Bron: KLPD/IPOL (HKS'09) SCP-bewerking

De positie van de tweede generatie kort samengevat

Een belangrijke bevinding van ons onderzoek is dat de tweede generatie het duidelijk beter doet in het onderwijs dan de eerste. Zij behalen bijvoorbeeld vaker het niveau van een startkwalificatie en participeren vaker in het hoger onderwijs. Ook heeft de tweede generatie nauwelijks nog problemen met het Nederlands. De Turkse tweede generatie blijft op deze punten wat achter. Overigens wordt de eerste generatie van de klassieke herkomstgroepen in het onderwijs steeds kleiner, zodat mogelijke problemen die in het onderwijs spelen steeds minder relevant worden. Dit geldt echter niet voor de eerste generatie Antilliaanse Nederlanders. Zij doen het relatief slecht in het onderwijs en juist onder deze groep is sprake van nieuwe aanwas. Interessant is verder dat moeders van de tweede generatie steeds meer gaan lijken op autochtone moeders: de leeftijd waarop zij hun eerste kind krijgen en het aantal kinderen verschilt maar weinig. Leden van de tweede generaties voelen zich ook vaker Nederlander en hebben een minder sterke oriëntatie op het herkomstland. Tevens denken zij moderner over de positie van vrouwen en de rol van het gezin dan hun leeftijdsgenoten van de eerste generatie. Ook heeft de tweede generatie in de vrije tijd vaker contact met autochtonen dan de eerste. Dit laat onverlet dat een aanzienlijk deel van de Turkse en Marokkaanse tweede generatie voornamelijk in de eigen groep verkeert. Verder is het aandeel gemengde huwelijken bij deze groepen laag en verschilt dit aandeel niet tussen de eerste en tweede generatie. In de gezinssituatie bedient de tweede generatie van Turkse en Marokkaanse komaf zich nog vaak van de eigen herkomsttaal. Voor tweede generatie Surinaamse en Antilliaanse jongvolwassenen geldt dit niet of nauwelijks. Verschillende keren is gewezen op de bijzondere, goed geïntegreerde positie van de Antilliaanse tweede generatie. Velen van hen zijn afkomstig uit middenklassegezinnen. Zij hebben het hoge opleidingsniveau van hun ouders overgenomen en de meesten van hen doen het ook op de arbeidsmarkt goed. (Een minder positieve ontwikkeling binnen de Antilliaanse groep is overigens dat degenen die de afgelopen jaren naar Nederland zijn gekomen veel minder in de Nederlandse samenleving zijn geïntegreerd.) Positief is verder de stijging van het beroepsniveau dat werkenden van de tweede generatie realiseren. Zij nemen daarbij afscheid van het lagere beroepsniveau dat kenmerkend was (en is) voor de eerste generatie.

Er is dus veel positiefs te melden, maar er zijn ook duidelijk zorgelijke kanten aan de positie van de tweede generatie. Op veel terreinen is er nog steeds sprake van een forse afstand tot autochtone leeftijdsgenoten. Nu is het inhalen van deze achterstand in één generatie misschien ook veel gevraagd: veel leden van de tweede generatie zijn afkomstig uit huishoudens met een lagere sociaaleconomische status. Hoe belangrijk de sociaaleconomische herkomst is, blijkt uit de positie van de tweede generatie Antillianen. Zorgelijk is verder de hoge werkloosheid onder de tweede generatie. Deze is hoger dan onder de eerste generatie, vermoedelijk doordat de tweede generatie veel jongeren telt. Ook de hoge mate van criminaliteit onder de tweede generatie (in het bijzonder die van Marokkaanse afkomst) wijst erop dat bij een deel van de tweede generatie de integratie allerminst voorspoedig verloopt.

Alles bijeengenomen zien we dus een tweede generatie van wie een substantieel deel duidelijk positieve stappen maakt ten opzichte van de eerste, maar dat is niet het

volledige verhaal. De afstand tot autochtonen is groot, de werkloosheid is hoog en de criminaliteit bij de tweede generatie (Marokkaanse Nederlanders) is alarmerend.

14.4 Invloed van ouderlijk milieu en etnische gemeenschap

De tweede generatie doet het op de meeste punten dus beter dan de eerste, maar de afstand tot de autochtonen is nog groot. In deze paragraaf gaan we nader in op de vraag waarom de tweede generatie het beter doet dan de eerste, en wat de achterstand ten opzichte van autochtone Nederlanders veroorzaakt. We kijken naar twee factoren die in de assimilatietheorieën zijn aangedragen om verschillende integratie-uitkomsten te verklaren, namelijk de rol van het ouderlijk milieu en de rol van de etnische gemeenschap. Om de genoemde vragen te beantwoorden hebben we een groot aantal analyses gedaan. In het kader hierna worden deze analyses toegelicht. Helaas zijn er geen geschikte microdata beschikbaar om de invloed van ouders en etnische groep op de criminaliteit te analyseren.

Analyse

Om te kunnen zien waarom generaties van elkaar verschillen, is een groot aantal regressie-analyses uitgevoerd. Tabel 14.5 presenteert deze analyses op hoofdlijnen (zie tabel B14.1 in de internetbijlage voor de effecten van alle afzonderlijke kenmerken). We onderscheiden vijf afhankelijke variabelen: startkwalificatie, werkloosheid, beroepsniveau, identificatie met Nederland en contacten met autochtone Nederlanders.¹¹ Deze analyses doen we voor alle leeftijden. Anders dan in de rest van ons onderzoek beperken we ons dus niet tot de jongvolwassenen tussen 20-35 jaar.

We baseren onze analyses op gegevens uit de Survey Integratie Minderheden (SIM'06). Voor deze survey is een landelijk representatieve personensteekproef getrokken onder Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders. Per migrantengroep zijn ongeveer 1000 personen van 15 jaar of ouder geïnterviewd. Daarnaast zijn er in deze survey circa 1000 autochtone Nederlanders ondervraagd.

In een eerste analysestap bekijken we verschillen tussen generaties zonder rekening te houden met andere factoren (model 1). In een tweede stap houden we rekening met belangrijke individuele kenmerken (leeftijd, geslacht, opleiding¹² en Nederlandse taalvaardigheid) (model 2). Ten slotte bestuderen we de rol van het ouderlijk milieu (het opleidingsniveau van de ouders) en de invloed van inbedding in de etnische gemeenschap (model 3).¹³ We kijken in hoeverre al deze factoren verschillen tussen generaties kunnen verklaren.¹⁴

Om erachter te komen in hoeverre de gevonden generatie-effecten hetzelfde zijn voor de Antilliaanse, Surinaamse, Marokkaanse en Turkse Nederlanders hebben we de analyses ook afzonderlijk uitgevoerd per etnische groep (zie tabel B14.2 in de bijlage, te vinden via www.scp.nl). Tevens hebben we gekeken of de effecten van etnisch kapitaal verschillen tussen de etnische groepen (zie tabel B14.3 in de internetbijlage).

Tabel 14.5

Multivariate regressieanalyse van de effecten van generatie, ouderlijk milieu en etnische inbedding op structurele en sociaal-culturele indicatoren, niet-westerse migranten, 2006 (in ongestandaardiseerde coëfficiënten)^a

	startkwalificatie			werkloosheid			beroepsniveau		
	M1 ^b	M2 ^c	M3 ^d	M1 ^b	M2 ^c	M3 ^d	M1 ^b	M2 ^c	M3 ^d
tweede generatie	1,46**	0,51**	0,27**	0,44*	0,26	0,34*	0,09*	0,03	0,00
ouderlijk milieu			0,29**			-0,05			0,02
etnische inbedding						0,25**			-0,06**
	identificatie met Nederland			contact met autochtonen					
	M1 ^b	M2 ^c	M3 ^d	M1 ^b	M2 ^c	M3 ^d			
tweede generatie	0,78**	0,66**	0,62**	0,61**	0,21**	0,18**			
ouderlijk milieu			0,02			0,06**			
etnische inbedding			-0,32**			0,14**			

a Met betrekking tot mbo+-startkwalificatie (n = 4169) en werkloosheid (n = 2447) zijn logistische regressies uitgevoerd. Beroepsniveau (n = 2246), identificatie met Nederland (n = 3987) en contacten met autochtonen (n = 4201) zijn aan de hand van een lineair regressiemodel getoetst.

b In model 1 zijn alleen generatie en etnische groep opgenomen.

c In model 2 zijn naast generatie de volgende individuele kenmerken opgenomen: geslacht, leeftijd, opleiding en taal.

d In model 3 zijn naast de individuele variabelen het ouderlijk milieu en de mate van etnische inbedding opgenomen. Omdat we geen informatie hebben over de etnische inbedding op het moment dat de respondenten hun opleiding volgden, en omdat een deel van de migranten het onderwijs heeft genoten in het land van herkomst, is de invloed van etnische inbedding op startkwalificatie niet onderzocht.

* p < .05

** p < .01

Bron: SCP (SIM'06)

Tabel 14.6 presenteert de analyses voor de afstand tot autochtone Nederlanders (zie tabel B14.4 in de bijlage voor de effecten van alle afzonderlijke kenmerken). Uitsluitend voor de structurele indicatoren (startkwalificatie, werkloosheid en beroepsniveau) zijn gegevens over autochtone Nederlanders beschikbaar en kunnen we dus een vergelijking maken. Deze analyses doen we wederom voor alle leeftijden. In een eerste analysestap bezien we van beide generaties het verschil met autochtonen (voor iedere etnische groep apart) en houden we rekening met belangrijke individuele kenmerken (leeftijd, geslacht, opleiding) (model 1). In een tweede stap bekijken we in hoeverre het ouderlijk herkomstmilieu verschillen met autochtonen kan verklaren (model 2).

Tabel 14.6

Multivariate regressieanalyse van de effecten van etnische groep, generatie en ouderlijk milieu op structurele indicatoren, autochtonen en niet-westerse migranten, 2006 (in ongestandaardiseerde coëfficiënten)^a

	startkwalificatie		werkloosheid		beroepsniveau	
	model 1 ^b	model 2 ^c	model 1 ^b	model 2 ^c	model 1 ^b	model 2 ^c
etnische groep en generatie (autochtoon = ref.)						
Turks eerste generatie	-1,91**	-1,26**	0,47*	0,39	-0,36**	-0,31**
Turks tweede generatie	-1,11**	-0,60**	0,72**	0,66*	-0,24**	-0,21*
Marokkaans eerste generatie	-1,90**	-1,14**	0,52*	0,42	-0,24**	-0,19**
Marokkaans tweede generatie	-0,61**	-0,07	0,90**	0,83**	-0,20*	-0,16
Surinaams eerste generatie	-0,55**	-0,35**	0,21	0,18	-0,07	-0,05
Surinaams tweede generatie	-0,17	-0,29	0,60*	0,61*	0,02	0,01
Antilliaans eerste generatie	-0,59**	-0,53**	0,89**	0,88**	-0,18**	-0,18**
Antilliaans tweede generatie	0,16	-0,14	0,61*	0,63*	-0,16	-0,17*
ouderlijk milieu		0,33**		-0,04		0,02*

a Met betrekking tot mbo+-startkwalificatie (n = 5196) en werkloosheid (n = 3050) zijn logistische regressies uitgevoerd. Het beroepsniveau (n = 2879) is aan de hand van een lineair regressiemodel getoetst.

b In model 1 zijn naast generatie en etnische groep de volgende individuele kenmerken opgenomen: geslacht en leeftijd. Bij werkloosheid en beroepsniveau is ook gecontroleerd voor opleiding.

c In model 2 is naast de individuele controlevariabelen het ouderlijk milieu opgenomen.

* p < .05

** p < .01

Bron: SCP (SIM'06)

Generatieverschillen in structurele indicatoren

Zoals we eerder in dit hoofdstuk al constateerden, beschikt de tweede generatie vaker over een startkwalificatie (een opleiding op ten minste mbo-niveau) dan de eerste generatie. Voor een belangrijk deel zijn het de gunstiger individuele kenmerken die verantwoordelijk zijn voor dit generatieverschil, bijvoorbeeld de voorsprong van de tweede generatie in beheersing van de Nederlandse taal.¹⁵ Verder blijkt dat een gunstig ouderlijk milieu (hoogopgeleide ouders) de kans op een startkwalificatie vergroot. Dat is geen nieuwe bevinding. Wel nieuw is de constatering dat het ouderlijk milieu een aanzienlijk deel van de verschillen tussen de generaties verklaart: de tweede generatie doet het dus beter in het onderwijs omdat zij uit een gemiddeld genomen gunstiger ouderlijk milieu komt. Slechts een klein gedeelte van de opleidingsverschillen tussen de generaties blijft onverklaard. Dit betekent dat zowel de eigen kenmerken als de kenmerken van de ouders

bepalende factoren zijn voor de betere opleidingspositie van de tweede generatie ten opzichte van de eerste.

De tweede generatie is vaker werkloos dan de eerste, maar heeft wel een gemiddeld hoger beroepsniveau. Deze generatieverschillen op de arbeidsmarkt zijn in hun geheel terug te voeren op verschillen tussen de generaties in individuele kenmerken. De verschillen in werkloosheid ontstaan voornamelijk doordat de tweede generatie gemiddeld jonger is dan de eerste, en jongeren nu eenmaal een grotere kans hebben om werkloos te zijn (onder meer doordat zij zonder ervaring de arbeidsmarkt betreden). Het hogere beroepsniveau van de tweede generatie is voornamelijk te danken aan het gemiddeld hogere opleidingsniveau. Voor de arbeidsmarktpositie van migranten is geen (directe) invloed van het ouderlijk milieu te vinden. Wel is er natuurlijk sprake van een 'indirecte' invloed. Dit geldt zowel voor de kans op werkloosheid als voor het beroepsniveau: hogeropgeleide ouders hebben vaker hogeropgeleide kinderen en opleiding is bepalend voor hun uiteindelijke positie op de arbeidsmarkt (Blau en Duncan 1967; De Graaf en Luijckx 1995). De inbedding in de etnische gemeenschap lijkt een belemmering te zijn voor de positie op de arbeidsmarkt. Niet-westerse migranten die sterker zijn ingebed in de etnische gemeenschap hebben een grotere kans om werkloos te zijn en hebben een lager beroepsniveau. Deze effecten lijken vrij algemeen op te gaan voor de verschillende etnische groepen, al geldt dit niet voor de Antillianen. Antilliaanse Nederlanders (met name de tweede generatie) komen uit een gemeenschap die over meer 'nuttige' hulpbronnen beschikt, waardoor de inbedding in de eigen etnische gemeenschap niet ten koste gaat van de maatschappelijke positie.

Generatieverschillen in sociaal-culturele indicatoren

De tweede generatie identificeert zich sterker met Nederland dan de eerste. Bovendien hebben zij beduidend meer sociale contacten met autochtonen. Deze generatieverschillen gelden voor alle etnische groepen. Het zijn voornamelijk gunstiger individuele kenmerken die verantwoordelijk zijn voor deze generatieverschillen. Doordat de tweede generatie bijvoorbeeld beter Nederlands spreekt en hoger is opgeleid dan de eerste generatie heeft zij meer en betere mogelijkheden om in contact te komen met autochtone Nederlanders en een grotere voorkeur om deze contacten in stand te houden. Verschillen in ouderlijk milieu en inbedding in de etnische gemeenschap spelen daarentegen een beperkte rol van betekenis in de verklaring van generatieverschillen in identificatie en contact. Wel is er sprake van een (directe) invloed van het ouderlijk milieu op de contacten met autochtonen: het afkomstig zijn uit een gunstiger ouderlijk milieu (in termen van opleiding) gaat gepaard met meer sociale contacten met autochtone Nederlanders. Dit verklaart dus echter niet waarom de tweede generatie meer contact heeft met autochtonen dan de eerste.

Ook is er een effect van de inbedding in de etnische gemeenschap. De invloed ervan is tegengesteld voor identificatie en contact. Voor alle migrantengroepen geldt dat een sterkere gerichtheid op de eigen etnische gemeenschap gepaard gaat met een geringere identificatie met de Nederlandse samenleving, maar tegelijkertijd juist met meer sociale contacten met Nederlanders. Deze laatste bevinding sluit aan bij eerder onderzoek naar

‘dubbele bindingen’ (zie Dagevos en Gijsberts 2008). Een aanzienlijk deel van de migranten blijkt veel contact te hebben met zowel autochtone Nederlanders als leden van de eigen groep. Onder de tweede generatie komen deze dubbele bindingen meer voor dan onder de eerste generatie.

Afstand tot autochtone Nederlanders

Een vraag die nog openstaat is waarom de tweede generatie nog steeds een achterstand heeft ten opzichte van autochtone Nederlanders. Deze vraag kunnen we uitsluitend beantwoorden voor structurele indicatoren (zie het kader). Het relatief ongunstigere ouderlijke milieu van niet-westerse migranten (vaker lageropgeleide ouders) verklaart een groot deel van de verschillen tussen autochtone Nederlanders en tweede-generatiemigranten met betrekking tot de startkwalificatie. Een uitzondering vormen Turkse Nederlanders van de tweede generatie: zij beschikken duidelijk minder vaak over een startkwalificatie dan autochtone Nederlanders, zelfs als zij uit een vergelijkbaar ouderlijk milieu komen. Voor de overige groepen is het zo dat wanneer er geen verschil zou zijn in ouderlijk milieu tussen autochtonen en de tweede generatie migranten, de etnische scheidslijnen op het gebied van onderwijs grotendeels zouden vervallen.

Op het gebied van werkloosheid is er geen directe invloed van het ouderlijk milieu. Wel is er sprake van een indirecte invloed via het opleidingsniveau van de kinderen. Voor beroepsniveau is er een directe invloed van het ouderlijk milieu: migranten met hogeropgeleide ouders hebben een betere baan. Verschillen in ouderlijk milieu verklaren echter niet het verschil met Nederlanders. Een uitzondering hierop vormen de Surinaamse Nederlanders en de tweede generatie Marokkaanse Nederlanders. Zij zouden geen achterstand meer hebben in beroepsniveau als ze uit een vergelijkbaar ouderlijk milieu zouden komen als autochtone Nederlanders. Voor de overige groepen vormt het ouderlijk milieu echter geen verklaring voor de verschillen. Ook wanneer er geen verschil zou zijn in ouderlijk milieu, blijven de etnische scheidslijnen tussen autochtone Nederlanders en migranten in arbeidsmarktpositie dus grotendeels intact.

14.5 Conclusies

De tweede generatie boekt op veel van de onderzochte indicatoren duidelijk vooruitgang ten opzichte van de eerste generatie. Dit geldt voor het onderwijs, voor de beheersing van de Nederlandse taal, voor het beroepsniveau, maar ook bijvoorbeeld voor de oriëntatie op de Nederlandse samenleving en voor opvattingen over emancipatie en de rol van het gezin. Onze bevindingen stemmen in dat opzicht overeen met de ideeën uit de klassieke assimilatietheorie. Ook in lijn met die theorie is de bevinding dat de afstand tot autochtone Nederlanders bij de tweede generatie kleiner is dan bij de eerste, al zijn de verschillen met de autochtonen nog aanzienlijk. Dit laatste geldt echter niet meer voor de tweede generatie Antilliaanse Nederlanders. Zij staan op de meeste terreinen op gelijke hoogte met hun autochtone leeftijdsgenoten.

Toch is er op sommige gebieden sprake van stagnatie of zelfs achteruitgang. Dit laatste geldt het meest pregnant voor de hoge criminaliteit onder de Marokkaanse tweede

generatie. Zij worden vaker verdacht van een misdrijf dan Marokkaanse Nederlanders van de eerste generatie. Dit generatieverschil is er ook bij de Turkse en Surinaamse groep, maar daar ligt het aandeel verdachten op een lager niveau dan bij de Marokkanen. Ook op de arbeidsmarkt gaat het niet op alle gebieden goed met de tweede generatie. Met betrekking tot werkloosheid lijkt er eerder sprake van stagnatie dan van vooruitgang: de tweede generatie vindt niet vaker een baan dan de eerste, zelfs wanneer rekening wordt gehouden met hun gemiddeld jongere leeftijd. Ten slotte is het zo dat een aanzienlijk deel van de Turkse en Marokkaanse tweede generatie voornamelijk in de eigen groep verkeert. Huwelijken met autochtone Nederlanders komen onder hen bijvoorbeeld nauwelijks voor.

Dat de tweede generatie toch op veel terreinen meer vooruitgang boekt dan de eerste generatie komt vooral doordat zij over gunstigere kenmerken beschikt, zoals een hoger opleidingsniveau en een betere beheersing van de Nederlands taal. Ook het ouderlijk milieu is van belang. Migranten met hogeropgeleide ouders doen het beter en de tweede generatie heeft wat dat betreft een voorsprong op de eerste generatie. Het ouderlijk milieu verklaart zelfs grotendeels de achterstand in opleidingsniveau die de tweede generatie heeft ten opzichte van autochtone Nederlanders. Wanneer rekening wordt gehouden met dit minder gunstige ouderlijk milieu blijkt de tweede generatie nauwelijks meer van de autochtonen te verschillen in het behalen van een startkwalificatie.

De theorie van de gesegmenteerde assimilatie schrijft een belangrijke rol toe aan de etnische gemeenschap. Een sterke gerichtheid op de eigen etnische gemeenschap zou de positie van de tweede generatie kunnen versterken. Aanhangers van de klassieke assimilatietheorie beweren juist het tegenovergestelde. Deze theorie verbindt aan een sterke etnische inbedding vooral nadelen voor de integratie van deze groep. Onze bevindingen zijn meer in lijn met de klassieke assimilatietheorie dan met de theorie van gesegmenteerde assimilatie. Inbedding in de eigen etnische gemeenschap lijkt de structurele integratie eerder te belemmeren dan te bevorderen.

Noten

- 1 Bij het beschrijven van de posities van migranten wordt vaak het onderscheid gemaakt tussen een structurele en een sociaal-culturele dimensie (Gijsberts en Dagevos 2009). De structurele positie verwijst naar de deelname aan maatschappelijke instituties, zoals onderwijs en de arbeidsmarkt. Sociale contacten die niet-westerse groepen in het dagelijks leven onderhouden met autochtonen, zijn in veelgebruikte omschrijvingen een belangrijk onderdeel van sociaal-culturele positie. Men zou dit de sociale component van sociaal-culturele integratie kunnen noemen. De veranderingen in 'cultuur' en oriëntatie op de ontvangende samenleving van migrantengroepen, verwijzen naar het culturele element van sociaal-culturele positie.
- 2 Gordon noemde drie mogelijke varianten van assimilatie: 'the melting pot', 'cultural pluralism' en 'Anglo-conformity'. De *melting pot* is een metafoor voor een heterogene samenleving waarbinnen kenmerken van verschillende etnische culturen samensmelten tot een harmonieus geheel. *Cultural pluralism* verwijst naar de situatie waarin etnische groepen deel uitmaken van één samenleving en tegelijkertijd de eigen etno-culturele identiteit behouden. *Anglo-conformity* tot slot is de volledige

- aanpassing aan de protestantse blanke middenklasse; deze variant van assimilatie kwam volgens Gordon het sterkst overeen met de feitelijke situatie in de Verenigde Staten.
- 3 In een latere studie benadrukte Gordon dat het assimilatieproces enkele generaties in beslag zou (kunnen) nemen en vertraagd zou kunnen worden door raciale vooroordelen (Gordon 1981).
 - 4 In een bijdrage over de positieverwerving van opeenvolgende migrantengeneraties is aandacht voor de derde generatie op zijn plaats. De derde generatie bestaat personen van wie beide ouders in Nederland zijn geboren, maar van wie de grootouders (of in ieder geval een van hen) is geboren in een niet-westers land. Deze derde generatie is echter – hoewel sterk groeiend – nog zeer bescheiden van omvang (Goedhuys et al. 2010). Op 1 januari 2010 bestond zij naar schatting uit maximaal 65.000 personen, van wie ongeveer de helft van Surinaamse herkomst en een kwart van Antilliaanse origine. De Marokkaanse derde generatie telt nog geen 5000 personen en de Turkse iets meer dan 7000. Bovendien is de derde generatie een zeer jonge bevolkingsgroep: 80% is jonger dan 15 jaar. De meesten zijn zelfs jonger dan 4 jaar en dus te jong om al iets te kunnen zeggen over positieverandering.
 - 5 De verdachtencijfers hebben betrekking op personen tussen de 18 en 34 jaar.
 - 6 We kunnen helaas geen onderscheid maken tussen de verschillende niveaus binnen het mbo, zodat de exacte aandelen met een startkwalificatie niet kunnen worden vastgesteld.
 - 7 De nettoparticipatie is het aandeel werkenden met een baan van twaalf uur of meer per week binnen de bevolking tussen de 15 en 65 jaar.
 - 8 Respondenten is gevraagd in welke mate zij zich vaardig achten in het Nederlands. Aangezien respondenten zichzelf op dit punt kunnen over- dan wel onderschatten, zijn hun opvattingen vergeleken met die van de interviewer, die eveneens een inschatting heeft gemaakt van de taalbeheersing van de respondent. Het blijkt dat beide inschattingen sterk overeenkomen en de zelfinschatting dus een betrouwbaar beeld lijkt te geven van de taalvaardigheid van de respondent.
 - 9 Tegen deze wijze van conceptualisering en meting zou kunnen worden ingebracht dat er een bepaalde morele maatstaf mee wordt aangelegd ('men moet zich identificeren met de ontvangende samenleving, contacten met autochtone Nederlanders zijn te prefereren boven die met leden van de eigen groep, en traditionele opvattingen dienen ingeruild te worden tegen moderne'). Wat gunstig is of ongunstig wordt echter niet afgemeten aan verschillen op deze indicatoren. Deze vraag kan alleen worden beantwoord in relatie tot andere integratie-indicatoren. Dit is ook een van de implicaties van de klassieke assimilatietheorie en de gesegmenteerde assimilatietheorie, die beide verschillende verwachtingen hebben over de gevolgen van een sterke groepsidentificatie en gering interetnisch contact voor de positieverwerving van migranten in het onderwijs en op de arbeidsmarkt. Wat we dus eerst en vooral doen, is een kale beschrijving geven van de verschillen op diverse indicatoren van de sociaal-culturele positie.
 - 10 De gegevens over verdachten zijn ontleend aan het Herkenningsdienstsysteem (HKS). De nu volgende toelichting op het HKS is gebaseerd op Van Noije en Wittebrood (2009). In het HKS van het Korps Landelijke Politiediensten (Dienst IPO-L) worden gegevens van verdachten geregistreerd, evenals de processen-verbaal die tegen hen zijn opgemaakt en de daarop vermelde delicten. In principe wordt een verdachte bij vrijspraak of een sepot uit het systeem verwijderd. Verdachten die een schikking aanvaarden of die door het Openbaar Ministerie niet verder worden vervolgd omdat wettig bewijs ontbreekt, blijven wel opgenomen. Een beperking van politieregistraties is dat een deel van de criminaliteit buiten beeld blijft (het zogenaemde *dark number*). Niet alle misdrijven worden immers bij de politie gemeld en niet van alle meldingen wordt een proces-verbaal opgemaakt. Daarnaast

worden niet alle zaken opgehelderd. Het omvangrijke dark number zou ons in deze paragraaf voor een probleem stellen indien er sprake zou zijn van selectiviteit in aangifte en opsporing ten aanzien van verschillende herkomstgroepen. Als de politie extra alert is op het gedrag van niet-westerse migranten of op delicten die vooral door deze groepen worden gepleegd, zullen niet-westerse migranten eerder als verdachte in de registraties terechtkomen. Hoewel er aanwijzingen zijn dat bij de vervolging van verdachten sprake is van directe en indirecte selectiviteit, zijn er geen duidelijke aanwijzingen voor selectiviteit in de opsporing en dus voor vertekeningen in de politieregistraties (Junger et al. 2001; Jennissen et al. 2009).

- 11 Het contact met autochtone Nederlanders is gemeten aan de hand van vier vragen (alpha is .76): 'Hoe vaak hebt u contact met Nederlandse vrienden?', 'Hoe vaak hebt u contact met Nederlandse burens of buurtgenoten?', 'Komen er weleens Nederlanders bij u op bezoek?' en 'Hebt u contact met Nederlanders in uw vrije tijd?'
- 12 Bij de analyse van het opleidingsniveau van minderheden wordt er (natuurlijk) niet gecontroleerd voor opleiding. Bij analyses waarbij opleiding wel een controlevariabele vormt, is deze variabele onderverdeeld in acht categorieën, variërend van 0 = geen opleiding tot 7 = wetenschappelijk onderwijs.
- 13 De inbedding in de etnische gemeenschap is gemeten aan de hand van een schaal van drie vragen (alpha is .60). Deze vragen waren: 'Op hoeveel dagen leest u kranten of tijdschriften van de eigen etnische groep?', 'Hoe vaak hebt u contact met vrienden of kennissen uit uw eigen etnische groep' en 'Hoe vaak hebt u contact met burens of buurtgenoten uit uw eigen etnische groep?'
- 14 Om uitval van respondenten met ontbrekende waarden op één van de onafhankelijke variabelen te beperken, hebben we een *multiple-imputationprocedure* (ICE) gebruikt om deze ontbrekende waarden te schatten.
- 15 Het causale verband kan in beide richtingen lopen: enerzijds kan het behaalde opleidingsniveau de beheersing van het Nederlands beïnvloeden, anderzijds zal een betere beheersing van het Nederlands positief uitwerken op het bereikte opleidingsniveau.

Literatuur

- Alba, R. en V. Nee (1997). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. In: *International Migration Review*, jg. 31, nr. 3, p. 826-874.
- Alba, R. en V. Nee (2005). *Remaking the American mainstream. Assimilation and contemporary immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Blau, P.M. en O.D. Duncan (1967). *The American occupational structure*. New York: Wiley and Sons.
- Crul, M. en J. Schneider (2010). Comparative integration context theory: participation and belonging in new diverse European cities. In: *Ethnic and Racial Studies*, jg. 33, nr. 7, 1249-1268.
- Crul, M. en H. Vermeulen (2003). The second generation in Europe. In: *International Migration Review*, jg. 37, nr. 4, p. 965-986.
- Dagevos, J. en M. Gijsberts (2008). Over dubbele bindingen en verbinden en verheffen. Sociale contacten van minderheden en de relatie met sociale cohesie en sociaaleconomische positie. In: P. Schnabel, R. Bijl en J. de Hart (red.), *Betrekkelijke Betrokkenheid. Studies in Sociale cohesie. Sociaal en Cultureel Rapport 2008* (p. 281-304). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. en M. Gijsberts (2009). Sociaal-culturele positie. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport Integratie 2009* (p. 226-254). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

- Dagevos, J., R. Schellingerhout en M. Vervoort (2007). Sociaal-culturele integratie en religie. In: J. Dagevos en M. Gijsberts (red.), *Jaarrapport Integratie 2007* (p. 163-191). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Esser, H. (2004). Does the "New" Immigration Require a "New" Theory of Intergenerational Integration? In: *The International Migration Review*, jg. 38, nr. 3, p. 1126-1159.
- Garssen J. en H. Nicolaas (2008). Trends in cohort fertility of second generation Turkish and Moroccan women in the Netherlands: strong adjustment to native levels. In: *Demographic Research*, jg. 19, nr. 33, p. 1249-1280.
- Gijsberts, M. en L. Herweijer (2009). Onderwijs en opleidingsniveau. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport Integratie 2009* (p. 94-138). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. en H. Schmeets (2008). Sociaal-culturele oriëntatie en maatschappelijke participatie. In: CBS (red.), *Jaarrapport Integratie 2008* (p. 201-222). Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Goedhuys, M., T. König en K. Geertjes (2010). *Verkenning niet-westerse derde generatie*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Gordon, M. (1964). *Assimilation in American life*. New York: Oxford University Press.
- Gordon, M. (1981). Models of pluralism: The new American dilemma. In: *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, jg. 454, nr. 1, p. 178-188.
- Graaf, P.M. de, en R. Luijckx (1995). Beroepsmobiliteit gedurende de carrière. In: J. Dronkers en W.C. Ultee (red.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland. Sociale gelaagdheid en mobiliteit* (p. 67-80). Assen: Van Gorcum.
- Jennissen, R., M. Blom en A. Oosterwaal (2009). Geregistreeerde criminaliteit als indicator van de integratie van niet-westerse allochtonen. In: *Mens en Maatschappij*, jg. 84, nr. 2, p. 207-233.
- Junger, M., K. Wittebrood en R. Timman (2001). Etniciteit en ernstig en gewelddadig crimineel gedrag. In: R. Loeber, N.W. Slot en J.A. Sergeant (red.), *Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie. Omvang, oorzaken en interventies* (p. 97-127). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Heath, A.F., R. Rethon en E. Kilpi (2008). The second generation in Western Europe. Education, unemployment, and occupational attainment. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 34, p. 211-235.
- Lancee, B. (2010). The economic returns of immigrants' bonding and bridging social capital. The case of the Netherlands. In: *International Migration Review*, jg. 44, nr. 1, p. 202-226.
- Mouw, T. (2002). Racial differences in the effects of job contacts. Conflicting evidence from cross-sectional and longitudinal data. In: *Social Science Research*, jg. 31, nr. 4, p. 511-538.
- Noije, L. van en K. Wittebrood (2009). Criminaliteit: daders, slachtoffers en veiligheidsbeleving. In: M. Gijsberts en J. Dagevos (red.), *Jaarrapport Integratie 2009* (p. 226-253). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Park, R.E. en E. Burgess (1969, oorspronkelijk 1921). *Introduction to the science of sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- Portes, A. (1998). Social capital: Its origins and applications in modern sociology. In: *Annual Review of Sociology*, jg. 24, nr. 1, p. 1-24.
- Portes, A. en R.G. Rumbaut (1996). *Immigrant America. A portrait* (tweede editie). Berkeley: University of California Press.
- Portes, A. en R.G. Rumbaut (2001). *Legacies. The story of the immigrant second generation*. Berkeley: University of California Press.
- Portes, A. en M. Zhou (1993). The new second generation. Segmented assimilation and its variants. In: *The Annals of the American Academy of Political and Social Sciences*, nr. 530, p. 74-96.

- Waldinger, R. en C. Feliciano (2004). Will the new second generation experience 'downward assimilation'? Segmented assimilation re-assessed. In: *Ethnic and Racial Studies*, jg. 27, nr. 3, p. 376-402.
- Warner, W.L. en L. Srole (1945). *The social systems of American ethnic groups*. New Heaven, CT: Yale University Press.
- Zhou, M. (1997). Segmented assimilation. Issues, controversies, and recent research on the new second generation. In: *International Migration Review*, jg. 31, nr. 4, p. 923-960.